

niet in de stad duldden. Omdat Huussens bibliografie vrij uitvoerig is, vallen enkele evidente lacunes extra op. Soms haalt de auteur liever verouderde artikelen of het werk van amateurhistorici aan dan een recente, gedegen vakpublicatie over het betreffende onderwerp. De bibliografie bevat vijf titels van de onbetrouwbare A. Hallema. Ze vermeldt ook enkele werken over banditisme in Nederland, maar niet dat van zijn eigen promovenda, Florike Egmond. Als Jacobus Koelman ter sprake komt, verwijst de auteur naar een artikel uit 1959 in plaats van het recente proefschrift van Bernard Kruithof. Over homoseksuele subculturen heeft Theo van der Meer het uitvoerigst geschreven, maar Huussen houdt het op een verkennend artikel van wijlen Leo Boon.

Ondanks deze punten van kritiek acht ik *Veroordeeld in Friesland* een welkome aanvulling op onze kennis omtrent de strafrechtspraktijk in de Republiek.

P. C. Spierenburg

E. Groenenboom-Draai, *De Rotterdamse woelreus. De Rotterdamsche Hermes (1720-1721) van Jacob Campo Weyerman. Cultuurhistorische verkenningen in een achttiende-eeuw se periodiek* (Dissertatie Leiden 1994; Atlantis VIII: Amsterdam-Atlanta, GA: Rodopi, 1994, 628 blz., ISBN 90 5183 380 6).

Na het boek van T. J. Broos over Weyermans schilderbiografieën waarin ook zijn leven werd besproken (zie *BMGN*, CVII (1992) 523-525) ligt nu een volgend dik deel voor ons, gewijd aan een van de vele periodieken die deze veelschrijver liet verschijnen. Van de *Rotterdamsche Hermes* kwamen 59 nummers uit gedurende een jaar na september 1720. Elk telde acht pagina's en bevatte beschouwingen over alles en nog wat in het bijzondere taalgebruik van deze auteur die uit Charleroi afkomstig als schilder werd opgeleid, een tijdje in de kunsthandel werkte, zelfs als medicijnenstudent heeft ingeschreven gestaan, maar toch vooral als satyrisch schrijver de kost heeft verdiend. Hoe voorzichtig hij daarbij ook geweest is toch eindigde hij zijn leven in 1747 gedurende het uitzitten van een levenslange gevangenisstraf wegens smaad. Weyerman heeft altijd getracht zijn lezers te amuseren en iedere mogelijkheid daartoe werd met beide handen aangegrepen, maar in de Republiek bestond censuur achteraf en het gevaar aangepakt te worden was dus levensgroot. Daarom was hij een meester in een bepaald weelderig en verhullend taalgebruik, dat zijn publiek, voor zover we weten bestaand uit nonconformistische kunstenaars en intellectuelen, moet hebben vermaakt. Immers dit tijdschrift, waarvan hij deels zelf het financiële risico droeg, verscheen na afloop van de reeks nog eens in boekvorm. Ook hedendaagse neerlandici zijn gefascineerd door deze figuur getuige de aan hem gewijde *Mededelingen* en de vele gepubliceerde artikelen. En inderdaad zou hij kunnen gelden als iemand die typerend was voor het nog slecht onderzochte culturele leven van de eerste decennia van de achttiende eeuw.

Deze studie overeen van zijn tijdschriften levert hiervoor een bijdrage. Maar zo'n constatering moet meteen vergezeld worden door een waarschuwing, namelijk dat voor de goedwillende lezer grote hindernissen worden opgeworpen, die veroorzaakt zijn door de ontstaansgeschiedenis van het boek. Aanvankelijk was het de bedoeling een geannoteerde uitgave van het tijdschrift te vervaardigen, maar al spoedig bleek, aldus de schrijfster, dat die annotatie door de vele duistere zinspelingen in de tekst topzwaar zou worden. Daarom koos zij voor de huidige vorm, waarin ondanks drastisch snoeiwerk toch volledigheid boven aantrekkelijkheid moest prevaleren. Dit betekende dat het tijdschrift op thematische wijze werd geanalyseerd om — in haar woorden — dit boek 'een zo grondig mogelijke toelichting op een ander boek' (1) te laten zijn.

Zo krijgen we dus een beeld van Hermes' i. c. Weyermans wereld rond 1720. Een Rotterdamse wereld met rosse wijk en cafés, met een Engelse kolonie waaruit hij de zoon van de beroemde Benjamin Furlly in een niet altijd vriendelijke verhouding kende, en waar hij vooraanstaande Rotterdamse families alleen op afstand behoedzaam kritisch kon volgen. Weyerman spelde de dagbladpers voor het leveren van commentaar en geneerde zich niet om letterlijk stukken uit andere bladen als Steele's *The Tatler* over te nemen. Hij mengde zich in de Nederlandse poëtenstrijd over welk voorbeeld men in de poëzie diende te volgen, maar wond zich veel meer op over de Franse *Querelle*, waarin hij beslist voor de Ouden koos. Schilderkunst, theater, muziek, de katholieke kerk, op alles en vooral de laatste —jeugdherinneringen! — had hij commentaar. Ook de felle debatten rond het cartésianisme, het spinozisme en de nieuwe ontdekkingen van Boyle en Newton passeerden de revue, terwijl zijn kennis van medische zaken er misschien inderdaad op duidde dat hij medicijnen had gestudeerd. Weyerman stak ook zijn kritiek op de Engelsen die hij — als Oranjeman met een Schotse moeder — ondankbaarheid verweet, de Fransen en de Duitsers niet onder stoelen en banken. Nauwlettend volgde hij de riskante speculaties in aandelen en de activiteiten van John Law. Tenslotte besteedt mevrouw Groenenboom nog aandacht aan taaiconstructies en ruzies van Weyerman met drukkers. Maar dan kan de lezer niet meer want hij is op dat moment zo'n 500 bladzijden verder waarin al deze zaken, hoe belangwekkend zij ook zijn, met een adembenemende breedvoerigheid zijn meegegeeld. Niet alleen heeft de auteur ernaar gestreefd elke onduidelijke identiteit te achterhalen, maar ook wilde zij bij iedere — vaak relevante — kwestie kennelijk eveneens de lezer die van niets weet van a tot z inlichten. Dat alles (inclusief de uitweidingen) begeleid door een omvangrijk notenapparaat. Men moet toch vrezen dat alleen bezeten Rotterdamse heemkundigen en verwoede Weyermannianen dit resultaat zonder hikken tot zich kunnen nemen. De andere belangstellenden kan alleen maar worden aanbevolen de voortreffelijke Engelse samenvatting (584-597) te lezen en van daaruit het boek te exploreren.

Er is echter nog wat en dat is de kwestie hoe serieus we Weyermans teksten moeten nemen. De auteur is ook op deze moeilijkheid gestuit en stelt zich de vraag wat nu eigenlijk bij hem het bijzondere, het afwijkende ten opzichte van andere schrijvers is. Zij concludeert daarop, dat 'het eigene op het terrein van de stijl, en in het bijzonder op dat van de *ornatus* gezocht moet worden, staat vast' (101). Het is begrijpelijk dat de ingewikkelde taal van Weyerman voor neerlandici boeiend is, maar voor historici geldt toch in de eerste plaats de vraag: waar 'staat' hij in de cultuurhistorische ontwikkelingen van zijn tijd en wat is het belang van zijn werk? Ook op dat probleem is mevrouw Groenenboom ingegaan want naar haar mening wilde Weyerman dikwijls gewoon interessant doen. Bovendien gaf hij zelden een samenhangend betoog of een duidelijk gefundeerde mening. Hij had een grote feitenkennis, maar etaleerde die eigenlijk alleen maar op oppervlakkige journalistieke wijze en dan nog vaak om te epateren (536). Dat maakt het in haar ogen moeilijk om de eigenlijke waarde van zijn denkwereld vast te stellen. Noemde hij, zoals de auteur wil, bijvoorbeeld alleen maarzoveel vrijdenkers onder betuigingen van afschuw in de *Rotterdamsche Hermes* om de aandacht op ze te vestigen? Of was hij een *aggressive libertine* bij wie de ongodsdienstigheid nauwelijks onder de oppervlakte bleef, naar Margaret Jacob zegt (330)? En ondanks waardering voor de enorme arbeid van mevrouw Groenenboom moeten wij ons er nog eens van bewust zijn dat zij slechts één tijdschrift heeft onderzocht. Wel maakt zij hier of daar vergelijkingen met Weyermans opvattingen in andere werken maar na al deze grote en kleine voorstudies lijkt het nu toch echt tijd te worden vooreen alomvattende studie van zijn ideeën die, of zij nu origineel of middelmatig van karakter worden bevonden, toch een nader licht zullen werpen op het intellectuele leven van onze vroege achttiende eeuw.

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

F. Stevens, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814* (Dissertatie Leuven 1994, Brabantse rechtshistorische reeks VIII; Assen: Van Gorcum, Leuven: Universitaire pers, 1994, xxxii + 341 blz., f49,50, ISBN 90 232 2965 7).

De rol van notarissen is in de westerse rechtspraktijk belangrijk geweest. Zij verschaften hun cliënten authentieke akten: ten bewijze van een contract, een getuigenverklaring, een uiterste wilsbeschikking. Aan de notarissen, toegelaten op pauselijk of keizerlijk gezag, werden van oudsher specifieke eisen gesteld met betrekking tot hun rechtskennis en betrouwbaarheid. Zij hebben als 'functionarissen' een zekere mate van onafhankelijkheid ten opzichte van de landelijke overheden weten te bewaren: zij waren geen 'ambtenaren'. Concurrentie kregen zij al in een vroeg stadium van de stedelijke schepengerechten die eveneens authentieke akten verschaften.

De keuze van één stad geeft de gelegenheid het notariaat in de diepte te bestuderen — vooropgesteld natuurlijk dat de relevante archivalia bewaard zijn gebleven. Dat laatste was in Antwerpen, waaraan Stevens zijn te Leuven verdedigde proefschrift wijdde, in voldoende mate het geval. De keuze van de jaren 1794 tot 1814 is te billijken: de Zuidelijke Nederlanden werden door de Fransen bezet en ingelijfd. De revolutionaire wetgeving en de nieuwe rechtsinstellingen werden er ingevoerd; ook de wetten op het notariaat.

De auteur heeft het aangedurfd de hele geschiedenis van de invoering der relevante wetten in Parijs in de bronnen na te gaan en de soms erg inconsequente doorvoering daarvan in de voormalige Oostenrijkse Nederlanden stap voor stap te onderzoeken en te documenteren. Zijn boek gaat dus vooreen groot deel over de algemene Frans-Belgische rechtsgeschiedenis in deze periode en pas in tweede instantie over het notariaat in het algemeen en over Antwerpen in het bijzonder.

Door zijn brede kennis van bronnen en literatuur heeft Stevens om te beginnen de onderzoeker van de Belgische rechtsontwikkeling in het revolutionaire en Napoleontische *era* aan zich verplicht, speciaal natuurlijk wat het notariaat aangaat. De voorgeschiedenis van de notarissen te Antwerpen tijdens het *ancien régime* weeft de auteur op een duidelijke manier in zijn compositie. Vlak voor de Franse bezetting waren in Antwerpen 38 notarissen werkzaam, een aantal dat was verminderd na de doorvoering van enkele hervormingen, zoals de invoering van het zegelrecht. In essentie werd de taak der notarissen nog geregeld door twee oude ordonnanties die keizer Karel V in 1531 en 1540 had uitgevaardigd. Dat kon allicht niet duren en in 1795 en 1796 werd de Franse wet op het notariaat ca. uit 1791 ook in de 'gereünieerde' gewesten ingevoerd. Die wet was overigens door de effectieve tegenwerking der Parijse notarissen niet zo innovatief als de indieners ervan hadden gehoopt. Er werden nu nieuwe eisen gesteld van deskundigheid, te toetsen door een examen; akten moesten worden gebundeld in registers die in centrale depots dienden te worden bewaard. Na 1791 werden in Frankrijk pogingen in het werk gesteld om te komen tot hervorming van de wet op het notariaat. De resultaten daarvan — met name de wet van 1803 — hadden hun repercussies in de bezette gebieden. Stevens beschrijft dit alles in detail, evenals het institutionele reilen en zeilen van het notariaat te Antwerpen.

De auteur wijdt natuurlijk ook aandacht aan de invoering van de Napoleontische wetboeken, en vooral aan de reacties van notarissen en publiek daarop. In de tweede helft van zijn boek geeft Stevens een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van het praktische werk der Antwerpse notarissen. Hij heeft de immense vloed van akten via een a-selecte steekproef handelbaar gemaakt. Hij beschouwt de inhoud der bewaarde registers (repertoria) in de eerste plaats — allicht — vanuit juridisch oogpunt: de thema's zijn onder meer akten betreffende familie- en erfrecht (huwelijksvoorwaarden, testamenten), contracten enz. Het zijn uiterst informatieve